

Arany Zsuzsanna

Zsidóul szeretni

Kaffka Margit: Állomások

Bár az irodalmi köztudat a *Nyugat* nőírójaként emlegeti Kaffka Margitot, másutt is jelentek meg írásai: legtöbbször hivatkozott regénye, a *Színek és évek* a *Vasárnapi Újság*ban látott napvilágot, ahol belső munkatársként Schöpflin Aladár segítette nemzedéktársai szövegeinek közlését. A *Nyugat* megindulása előtt Kaffka a Kiss József által szerkesztett *A Hét*ben, az Adynak is munkát adó *Budapesti Napló*ban, valamint többek között a *Nyugat*-előfutárakban publikált. Az 1910-es években rendszeresen írt a szabadkőműves *Világnak* is, de megjelent tőle munka a Karinthy, Kosztolányi és Tóth Árpád által szerkesztett *Esztendőben*, utolsó szövegeit pedig jelentős részben a Hatvany Lajos tulajdonában lévő *Pesti Napló* hozta. Kétségtelen azonban, hogy a *Nyugatot* tekintette a legfőbb viszonyítási pontnak, s nemcsak szakmai, hanem magánéleti kapcsolatokba is bonyolódott a modern magyar irodalmi élet képviselőivel, s mindez több értelemben is kihatott munkásságára.

Kaffka nevével mindjárt a *Nyugat* első lapszámában találkozhatunk: Kosztolányi Dezső *Négy fal között* című kötetéről írt kritikája a lap *Figyelő* rovatában volt olvasható. A nevezett kiadvány körül köztudottan vita alakult ki: Ady ekkor nevezte „irodalmi írónak” vetélytársát, alaposan beletaposva az induló Kosztolányi lelkivilágába. Kaffka ugyancsak az esztéta líra jegyeit ismerte föl a fiatal költő versein, de szerinte a jelenség magát a korszakot jellemzi (FRÖCHLICHNÉ KAFFKA, 1908, 45–47.). Az írónő egyébként elsősorban Ady Endre költészetének híve volt – versein érződik ennek hatása –, de mellette többek között Móricz Zsigmond prózáját is nagyra becsülte. „Tegnap beszéltem Önről szememben az egyetlen magyar nővel, aki megérdemli az író nevet: Kaffka Margittal. Tudja, mit mondott? Hogy amióta Önt olvasta, nem mer verset írni. Érzí, hogy nem bír szabadulni az Ön hatásától. Ez csak bók!” – közli egyik levelében Schöpflin Aladár Adyval.¹ Az ünnepezt költő köztudottan „nagyon-nagy író-asszonynak” nevezte pályatársát és egyben barátját, akivel főleg szellemi kapcsolatot ápolt. Többször találkoztak személyesen is – akár Ady törzshe-

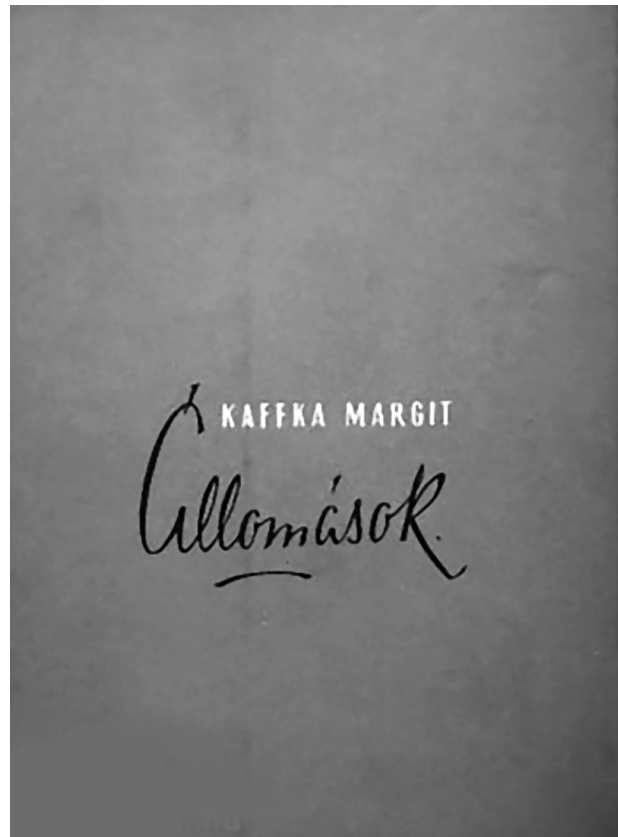

lyén, a Három Hollóban, akár Kaffka híres vasárnapi délutánjain a Márvány utcai lakásban. Szabó Dezső – aki az írónővel rövid ideig tartó szerelmi viszonyba bonyolódott – egyebek mellett azt is elárulja az *Életeimben*, hogy Ady egyszer pezsgős vacsorára hívta Kaffkát a Margitszigetre, majd hazafelé a konflison, ittasan-mámorosan, szeretkezni akart vele. A kortársak szerint az időnként naivitást mutató írónő meglepődött, s részben ki is ábrándult a számára elsősorban szellemi partnerként tisztelt emberből (amit nem tudott a testiséggel összekapcsolni), így aztán elhárította a közeledést, és gyalog indult útnak.

A *Nyugat* egyik frontemberében, a szerkesztő Osvát Ernőben ellenben már a férfit is megkívánta, de a szerelmi kapcsolat az író nő várakozása ellenére nem tartott sokáig. Az 1910 nyarán tett romantikus séták a Szúnyog-szigeten mély érzelmi nyomot hagytak benne, és még évekkel később is fájdalmat okozott számára a tudat, hogy ez a viszony Osvát-nak csak futó kalandot jelentett. Kaffka sértődöttsége idővel gyűlöletté alakult, s az asszony nem riadt vissza az intrikától sem: a párbajjal végződő Hatvany–Osvát-vita nem utolsósorban az ő révén mérgesedett el. Időközben azért szerelmi téren is próbálta vigasztalni magát, s rövid ideig tartó liezonokba kezdett az Ady baráti köréhez tartozó zenekritikus és szerkesztő Papp Viktorral, Fémes Beck Vilmos ötvösművész-szobrászsal, valamint a „nőfáló” Balázs Bélával (ROLLA, 1983, 73.).

Bár Kaffka elsőként költeményeivel szerzett ismertséget – a kezdeti kísérleteket új, egyéni hangú megszólalások követik –, nem sokkal később olyan epikai művekkel (novellákkal, regényekkel) jelentkezik, melyekre még jobban fölfigyelt a kritika. Az előbb folytatásokban a *Vasárnapi Újság*ban (1911), majd 1912-ben a Franklin Társulat kiadásában is közreadott *Színek és évek* a magyar irodalmi modernség úttörő alkotásának tekinthető. A kortársak egyöntetűen komoly írói teljesítményként értékelték Kaffka Margit első nagyregényét, s részben elő is írták a későbbi művek értelmezési számára a megközelítési szempontokat, a könyv tehát viszonyítási ponttá vált. Kaffka 1913-ban napvilágot látott második regényét, a *Mária éveit* a befogadástörténet jelentős részben a *Színek és évek* folytatásaként határozza meg. Kétségtelen, hogy fölfedezhető párhuzamok, illetve továbbblépések, miután Laszlovszky Mária életlehetőségei Pórtelky Magda mozgásteréhez képest – a társadalmi változásokkal párhuzamosan – megnövekedtek, ám a női lét kiszolgáltatottságának felvetése itt is komoly szerepet kap. Kaffka egyfelől magánéleti dimenziókat ábrázol, másfelől korszaktól független lélektani problémákat mutat be, ezért aztán hiába játszódik a *Mária évei* cselekménysora pár évtizeddel később, a bemutatott kérdéskörök ugyanúgy emberi, párkapcsolati tragédiák.

Az író nő időközben újra szerelmes lesz, meghozza Balázs Béla testvéröccsébe, a fiatal orvostanhallgató – tudományos pályára készülő, s egyben nagy sportember – Bauer Ervinbe, akivel 1913 telén ismerkednek össze Lesznai Annáék körtvélyesi otthonában. 1914 nyarán hosszabb utazásra indulnak Itáliába, s útközben éri őket a szarajevói merénylet híre. Augusztus közepén Szegeden házasságot kötnek, Bauert azonban a frontra vezénylik, ahol az

addigra már orvosbiológus végzettséggel rendelkező férfinak katonaoorvosként kell szolgálatot teljesítenie. Kaffka *Állomások* című regényének korai (jóval rövidebb) változata épp ekkor, az első világháború kitörésének időszakában, 1914 áprilisa és augusztusa között látott napvilágot, heti rendszerességgel a *Vasárnapi Újság* hasábjain, 1917-ben pedig kötetben is megjelent a Franklin Társulat gondozásában.

Míg a korábbi regények elsősorban a dzsentrivilágot mutatták be, az *Állomások*ban Kaffka – Illés Endre szavait idézve – „már tanulta és megtanulta a forrongó század első évtizedét, Budapest lenyűgöző, nagy intellektuális panorámáját.” (ILLÉS, 1980, 3.) A munka erős referenciákkal bír: ugyanúgy fölfedezhető benne a *Nyugat* fórumának rajza – a kulcsregényként való értelmezési lehetőség kezdetől fogva része volt a befogadástörténetnek –, mint a Nyolcak művészcsoportjának ábrázolása, vagy épp az 1912. május 23-i „véres csütörtök” eseményeinek leírása. A művet szokás művészregényként is meghatározni: a főbb szereplők mind művészek (legalábbis mecénások, műgyűjtők, kultúrpolitikusok és lapszerkesztők), így sorsuk a mindenkori társadalmi rend és a művészlét összeütközésére – vagy épp kölcsönviszonyára – is rávilágít, az egyes pár-

beszéd, levelek, belső monológok pedig többek között esztétikai kérdéseket vetnek föl.

Mindezek alapján akár az esszéregény is megkockáztatható műfaji megjelölésként (sőt a *Mária évei* sem nélkülözi az értekező jellegű betéteket), s így Kaffka könyve rokonítható például Harsányi Kálmán 1914-ben megjelent *A kríztálynézők* című regényével, Ritoók Emma 1922-es *A szellem kalandorai* című művével, Szabó Dezső 1919-es főművével, *Az elodort faluval* és Babits 1927-ben kiadott *Halálfiái* című munkájával. Világirodalmi párhuzamok ugyancsak adódnak: Thomas Love Peacock 1818-as, *Nightmare Abbey* című regénye a történetmondás helyett inkább a párbeszédre összpontosít, hőseiben pedig valós történelmi személyek rajzát fedezhetjük fel, köztük Coleridge-ét, Byronét és Shelleyét. Több értelmező állítja, hogy a műfaj őse Platon *A lakoma* című munkája, ahol a szereplők – akiket szintén egykor élt személyekről mintáztak az ókori filozófus – különböző nézeteket képviselnek, illetve a cselekmény leírása helyett inkább elméleti jellegű fejtegetések kerülnek túlsúlyba.

A *Színek és évek*hez, valamint a *Mária évei*hez hasonlóan az *Állomások* esetében is női főhősről beszélhetünk. Rosztoky Éva fiktív életútja, s az ezzel párhuzamosan ábrázolt jellemfejlődés a *Színek és évek* Magdája és a *Mária éveinek* tragikus sorsú címszereplője karakterrajzában szerves folytatásaként fogható fel. A kritikusok többsége szerint a három történet a századfordulós női lételemények és/vagy mozgásterek három változatát reprezentálja. Míg Magda számára a feleség-szerep adódik egy (fél)feudális világban, Mária megpróbál ebből kitörni a tanítónői hivatás választásával. Művésszé (önálló egzisztenciával bíró, társadalmi megbecsülést is magáénak tudó nővé) azonban nem válik, és a fővárosba (a kulturális élet színtereinek világába) is csak egy-egy napra sikerül feljutnia. Keserves szerelmi csalódásai a férfiaktól való függését (önállatlanságát) mutatják. A családi és a kisvárosi elvárások hatására (de csakis ezért) végül igent mond egy házassági ajánlatra, ám ebben semmi örömet nem leli, az csak kényszer a számára. Az iskolát végzett lányok – mint Földes Anna állítja – hiába szerzik meg „az önállóságra képesítő bűvös papírt, végső soron nekik is áruba kell bocsátaniuk testüket-lelküket a társasági, társadalmi leányvásáron, talán csak az árfolyamuk lett valamivel magasabb.” (FÖLDES, 1987, 154.) Ugyanakkor Mária felnőtté válásának elmaradása irodalmi ízlésében is tetten érhető, hiszen a modern irodalom korára már elavult olvasmányokat részesít előnyben, igent mond a konzervatív szemléletű drámaíró világára, miközben elutasítja az Apostol tanár által képviselt új mű-

vészeti törekvéseket, és ezzel együtt az „életes esztétikát” (GINTLI, 2020.).

Rosztoky Évának ellenben – noha ő is elindul mind Magda, mind Mária útján – sikerül, ami elődeinek nem: az önálló egzisztencia megteremtésén túl „valódi” művésznő válik belőle. Nem függ a férfiaktól, legyenek azok művészek vagy politikusok, szegény tollforgatók vagy gazdag mecénások, jobb- vagy baloldali nézeteket valló szekértáborok csatlósai. Igaz, többször is megégeti magát, kiközösítik és megpróbálják ellehetetleníteni (anyagilag és művészi-szakmai téren egyaránt), mégis megvalósítja szellemi-lelki-anyagi függetlenségét.

Nem vethetjük el ugyanakkor Illés Endre megfigyelését sem, aki szerint „az *Állomások* hősnőjének, Rosztoky Évának a megnyugvása, révbe érése: önátlatás.” (ILLÉS, 1980, 5.) E ponton érdemes viszszaemlítenünk Kaffka Osvát Ernővel folytatott viszonyára: az *Állomások* főszereplőjének Vajda Róbertben való szerelmi csalódása nem utolsósorban erre a kudarcra referál. Bár Éva megbocsát a regényben Vajdának, mégis, utolsó találkozásukkor – amikor együtt utaznak az omnibusz bakján Pestről Budára – a nő „csúfondáros, oktató, mesélő hangon beszél” egykori szeretőjével, „ahogy gyerekekkel szoktunk”. Ez a gesztus pedig a meg-nem-bocsátás, az el-nem-engedés (bár apró, de a lelki mélyrétegekben még vitathatatlanul dolgozó) jele.

Rosztoky Éva „felnőtté válásának” útja Aranyoskútról indul, ott találkozik azzal a természeti impressziókkal vágyó művészeti csoportosulással – a modern *plein air* festészet követőivel –, melynek egyik tagja, a híres olasz Guido Lussini feleségül veszi. Akár August Rodin és Camille Claudel történetét is fölidézheti a befogadóban az a klasszikus páros felállítás, ahol a férfi mint idősebb, befutott mester jelenik meg, míg a nő tanítványi szerepe inkább a háttérben maradásról, a tehetség kibontakozásának hiányáról, de legalábbis hátráltatásáról szól. Rosztoky Éva azonban fejest mer ugrani a semmibe: elvált férjétől, vállalva mind az egzisztenciális bizonytalanságot – még két közös gyermekkel is –, mind a kezdeti művészi-szakmai névtelenséget és az ezzel járó (mecénásoknak, műkereskedőknek, a kulturális területen hatalommal bíró politikusoknak való) kiszolgáltatottságot.

A regény első jelenete már a válás utáni állapottal szembesíti az olvasót: megérkeztek a bútorszállítók, hogy az olasz piktor holmiját magukkal vigyék. Az egyedül maradt asszony pedig új életet kezd: próbálja megtalálni önmagát, azt az elfojtott lélekreszt, melyet elveszített a narcisztikus művészemberrel kötött házasságban. Ekkor tér vissza gyökereihez – ezt mutatja például rég nem látott apjával való le-

vélváltása is –, és fordul maga is a képző-, de még inkább iparművészet felé, még hozzá szülőföldje, gyermekora világát, az onnan fakadó ösztönös őserőt kutatva-feltárva.

Magányos újrakezdésekor, kellő tapasztalat hiányában persze rögtön bele is esik az első csapdába: az első szembejövő – segítségét fölajánló – férfi karjaiba. Naivan adja oda magát az egyébként családapa Vajda Róbertnek, az akkori konzervatív kormányzat későbbi kultúrpolitikai kulcsfigurájának, aki ekkor még „csak” az Iparrajz Múzeum titkára (később igazgatója), de már hathatósan tudja támogatni Éva előmenetelét. Ám a nő nem annyira karrierje felívelését, még kevésbé szexuális kalandozást vár az ismeretségtől, hanem olyan szerelemben reménykedik, ahol egyenrangú szellemi partnerként, kreatív és ígéretes művészként is értékelik. A keserves csalódás után Rosztoky arra a következtetésre jut, hogy ha egy „konzervatív” férfival így pórul tudott járni, akkor a másik oldalhoz, azaz a „haladók” (radikális fiatalok) csoportosulásához való csatlakozásával biztosan szerencséje lesz. Idővel azonban kiderül, hogy az ifjú modern művészek épp Éva konzervatív összeköttetései révén reméltek anyagi támogatáshoz jutni.

A regény Rosztoky sorsának ábrázolásán keresztül – részben az ő perspektívájából – a művészi önállóságot kereső alkotó ember kálváriáját is bemutatja, még hozzá olyan, erősen átpolitizált, társadalmi megosztottságot, (kultur)politikai érdekellentéteket felvonultató közegben, amilyen a 20. század elejének Budapestje volt. Ebben a kontextusban jelenik meg a zsidókérdés is, de akár a népi–urbánus ellentét korai „szárnypróbálgatásaira” is gondolhatunk, valamint a konzervatív, államilag támogatott akadémizmus kontra az alternatív fórumként jelentkező, főként baloldali eszméket valló, irodalmi és társadalmi modernségben hívő kisebb-nagyobb társaságok, köztük a Nyolcak művészeti csoportja, a nagybányai festőiskola vagy épp a *Nyugat* folyóirat fóruma.

„Ez a kulcsregény a magyar fővárosnak a zsidó értelmiség rohamos térfoglalásával megváltozott társadalmi, irodalmi és képzőművészeti viszonyait rajzolja meg két női főalak, Rosztoky Éva, a festőművésznő és Szörényi Tekla, a költő körül lejátszódó események hátterében” – fogalmaz Bánhegyi Jób egyik tanulmányában (BÁNHEGYI, 1936, 34.). A szakirodalom egy része (köztük Földes Anna monográfiája) nem egy, hanem két hősnőről beszél, s mindkettőt Kaffka Margit egy-egy „oldalaként” igyekszik definiálni, mintha az író két elmentéses nézőpontot ütköztetne egymással, melyek mindegyikével közösséget tud vállalni. Ugyanakkor Szörényi Tekla alakja többek szerint Lesznai Anná-

val rokonítható (sőt, Rosztoky alkotói profilja ugyancsak összefüggésbe hozható annak munkásságával), aki szintén „beleírta” művészetébe egykori barátnőjét: a *Kezdetben volt a kert* című regény Leonája Kaffka alakmásként is értelmezhető. Kettejük szoros kapcsolatáról (mely az 1910-es évek közepére meglazult) árulkodik többek között az is, hogy együtt fordítottak néhány szemelvényt Paul Claudel *A hetedik nap pibenője* című drámájából a *Nyugat* számára, valamint ekkoriban kerülnek mindketten a távol-keleti filozófiák hatása alá. Közösen járnak nemcsak a folyóirat szerkesztősége által rendezett vacsorákra, hanem a Vasárnapi Körrel szoros kapcsolatot ápoló (majd a Tanácsköztársaságot követően antikommunista és antiszemita kijelentéseiről elhíresült) Ritoók Emma irodalmi szalonjába, sőt Kaffka többször elfogadja Lesznai körtvélyesi (családi) meghívásait is.

Egyetérthetünk Bánhegyivel abban, hogy a két nőalak (Rosztoky és Szörényi, avagy Kaffka és Lesznai) kapcsolatának ábrázolásán keresztül is témává lesz a zsidókérdés az *Állomások*knak. Másként értelmezte a problémakör regénybeli megjelenítését a korabeli konzervatív kritika, és másként a későbbi, nem utolsósorban marxista beállítottságú recepció. Míg előbbi a zsidóság térhódításának felemás fogad(tat)ását (olykor, a szereplők vitáin keresztül néhány kritikai észrevétel megfogalmazását) fedezi föl a szövegben, s a baloldali („haladó”) eszmék megjelenését egybemossa a társadalmi változások és az asszimilációs folyamatok reprezentációjával, a rendszerváltás előtti évtizedek olvasatai inkább egyfelől a konzervatív, eltűnőben lévő dzsentrivilág erőteljes bírálatát „hallották ki” Kaffka soraiból, másfelől a zsidóság képviselőinek regénybeli megszólalásait az író véleményeként értelmezték (még ha a főszereplő vitatta is azokat), jelezve annak filozemitizmusát, valamint a baloldali eszmék irányában mutatott rokonszenvét.

„A regény teljes határozottsággal hangsúlyozza a fajiság problémáját: szembeállítja a pusztuló, élehetetlen gentryt s a pesti »kultur-szmokk zsidóságot.« Tökéletes lelki összeolvadásuk lehetetlen egymást keresztező vágyódásaik miatt: egyik szökni akar múltjától, hagyományaitól, környezetétől; másik a múltba vágyódik, mohó gyorsasággal tradíciókat akar teremteni magának. Nem vegyülnek e faji vonások az író rajzában sem: a magyarságéi, mint nemes, erős-tűző bor, a víz aljára ülepednek; a zsidóságéi, mint könnyű olajcseppek, a víz színén úszkálnak” – olvasható a konzervatív *Budapesti Szemle* hasábjain (k. l., 1917, 309.). Évtizedekkel később Bodnár György is kiemeli, hogy Kaffka az egyes alakok rajzában, illetve a szereplők egymással

folytatott vitáiban a század eleji társadalmi folyamatok egyik fő problémájának „a zsidóság túlsúlyát” látja „a polgárosodásban”, de „a régi »nemzetfenntartó« osztály konzervatív megmerevedését” is ábrázolja (BODNÁR, 1987, 76.). Ez a két réteg, illetve e két eltérő értékrend feszültségektől sem mentes összetalálkozása nem utolsósorban a művészeti-kulturális platformon érezteti hatását. Szintén Bodnár idézi azt a levelet, amelyben Kaffka a „középen” álló (vagy legalábbis mindkét tábor kritikai távolságtartással szemlélő) perspektívájából szól a regényben ábrázolt társadalmi problémákról Schöpfung Aladárnak: „Lipócia?... Érdekes, hogy nemcsak a jóbaráttal, hanem az urammal is ezen kell folyton vitatkozni... Ervin... milyen dühös tud lenni minden »degenerált, pesti, smokk, kultúrátlan és kultúragátló, hazug, hencegő, felületlen, erkölcsstelen, buta, tiszteletlen, alázattalan« – és mit tudom én miféle megnyilvánulásokért. Én neki sem tudok egyebet mondani a viták végén, mint Magának, szeretett Aladár, hogy: »Menj el egyszer egy tipikusan dzsentrí és sült-keresztény kultúrkörbe és akkor meg fogod látni, hogy Lipóciába minden zagyvaságai és undokságai ellenére is visszakívánkozik az ember.« [...] Lehet ezt szidni, de túrni és becsülni is kell, míg nincs miben válogatni és hova menekülni – kérem szépen, tisztelt Ervinek és Aladároknak.” (Idézi: BODNÁR, 1987, 69.) Talán nem véletlen, hogy Ady Endre a Három Hollóban „le is zsidózta” Kaffkát, legalábbis Papp Viktor visszaemlékezése szerint: „Egyszer azt mondta Kaffkának Ady: »Akármít is beszélsz, zsidó vagy te!« – »Én?« – Csattant fel Kaffka. – »Ilyet ne mondj! Katolikus vagyok!« – »Ne beszélj!« – szólt rá Ady. – »Zsidó vagy te. Zsidóul gondolkozol, zsidóul írsz, zsidókból élsz!« – Kaffka felugrott. Megsértődött. – »Nem vagyok zsidó!« – kiáltotta. – »No, ha elmondod nekünk a miatyánkot és az üdvözlégyet, akkor elhiszük, hogy nem vagy az!« – És Kaffka Margit ott a kávéház asztalánál elmondta a két imádságot nekik.” (ROLLA, 1983, 73.)

Feloldást az *Állomások*ban elsősorban a személyes, emberi kapcsolatok adhatnak: a szerelem és a mindkét fél részéről egyenlő arányban megnyilvánuló empátia. A *Kultúra* című folyóirat (melynek bemutatásában a *Nyugatra* ismerhetünk) ünneplött költője, Kürthy Bálint (Ady alakmása) például épp a zsidó Szörényi Teklába lesz szerelmes, s választását ekként indokolja a vele „egyívású” (azaz keresztény, dzsentrí, vidéki-úri magyarországi) Rosztoky-nak: „Mozdulatra, szemre, szóra... mi nagyon atyafifélék vagyunk [Éva]! Ebbe a fene nagy kultúrába, ugye... amibe vesztünkre így beleestünk! S ebbe' a szép, sűrű, sokféle, fáradt, veszekedett... rokon-ide-

gen fajtába! Azt hiszem, a maga számára már éppúgy csak zsidó férfi *van*; mint nekem *csak* zsidó asszony!... Különös, különös ez... már be is valljuk! [...] most, itt megmondom magának, ahogy érzem: sohasem fogunk egymástól megszabadulni már, amíg élünk! A fátumom lett mindörökké ez a csodálatos hiszterika [Tekla], ez a vad, rettenetes táltosnő – ez a zsidóasszony!” (KAFFKA, 1917, 398–399.)

A műgyűjtő Pirkler Móni „zsidósága” (ami jelképessé válik a regényben, s inkább a budapesti modern bohémvilág közegét reprezentálja, melyben zsidók és nem-zsidók egyaránt szerepet vállaltak) azonban már inkább taszítja a főhősnőt, a képek értékesítéséért tett erőfeszítéseit ugyanakkor kénytelen elfogadni, sőt még a délutáni teázás közbeni csevegések is kedvére vannak. Kaffka regényeinek egyik sajátossága, hogy a szereplőket nyelvhasználatukkal is jellemzi, s ahogy a *Szűnek és évek*ben például számos népies kifejezéssel, tájszóval találkozhatunk, az *Állomások*ban – a zsidó karakterek megszólalásainál – jiddis kifejezéseket is olvashatunk, még ha olykor hibás helyesírással is. Rosztoky művészneve Pirkler szavajárását érdekesnek találja, el is tanul tőle egy-két fordulatot. Kettejük összetett viszonyában ugyanúgy szerepet kap az „idősebb, rútabb férfi” kontra „fiatal, szép nő” közti ellentét, mint az eltérő társadalmi réteghez való tartozás és az eltérő kommunikációs kódok használata: amit például Pirkler nyílt flörtként értelmez, Rosztoky csak udvarias gesztusnak szánja.

A „tisztá művészetre” fölesküdtött Éva ideálja és a budapesti bohémvilág belső törvényszerűségeinek eltérő értékrendjéről szólva Horváth Györgyi vonatkozó elemzésében bekapcsolja a „piaci logika” kontra „önazonos művészet” ellentétpárját is, ami további jelentésrétegekkel gazdagítja a szöveg értelmezését. Míg a főhős ösztönös, saját belső erejéből és ősei örökségéből merít, amikor valóban autentikus (nem pedig „álnaiv”) alkotásait létrehozza, Pirkler a közeg emblematikus figurájaként, a piac logikájára alapozva, tudása legjavát adva igyekszik őt menedzselni. A műkereskedő szempontjából „az autentikusság is csak egynek számít a sok szerep, a sok stílus közül”, valamint mind Pirkler, mind a közönség (azaz a felvevőpiac) számára az autentikusság „nem a létrehozás körülményei felől legitimálódik (»őszinte önkifejezés«), hanem az aktuális művészetpiaci kínálatban elfoglalt helyiértéke, újdonság-értéke felől.” Rosztoky ellenben az épp aktuális divat követése – s ezzel párhuzamosan a közönségigény kiszolgálása – helyett „saját belső fantáziavilágának megfelelő művészi megoldás után kutat, távol a város figyelő szemétől.” (HORVÁTH, 2009, 182–183.) Művészete (a „tükröző élet” eszménye) a belső harmónia

megtalálásáról is szól (amire főművének címe, a *Béke Ligete* szintén utal), szimbolikus hazatérésről, a személyiségfejlődés becsülettel végigharcolt „állomásairól” (vö. a regény címével), és a pillanatnak élés helyett az idő rostáján fennmaradó értékek megteremtéséről. Mindezek után nem meglepő, hogy az asszony elutasítja Pirklernek férfiként való közeledését, az eljegyzési gyűrű felajánlásakor pedig úgy vág vissza a műkereskedőnek, hogy meg is alázza őt személyében: „Ilyesmi nem szégyen, Pirkler, mindenkivel megtörtént már; velem is. Tévedett, ha bátortásnak vett valamit, nagyon sajnálom. De most menni akarok. Jó barátom marad, ugye? / – Jó barát... nem, az hazugság; az nem tud az ember!... Miért bolondított, hisz az egész világ beszéli!... Mondja legalább... / Útjába állott, lihegett pipacs-vörösen, és széttárta karját a szoba közepén. / – Mert... undorít, értse hát meg! – sziszegte arcába Éva végleg kimertülve és fékezetlenül. Odébb lökte az útjából, otthagytta magára.” (KAFFKA, 1917, 257–258.) Igazat kell adnunk Horváth Györgyinek, aki ennek a jelenetnek az értelmezésébe is bekapcsolja a piaci logika kontra önazonosság minőségeit: „Az ajánlat gyakorlatilag konvencionális házassági-üzleti ajánlat [...] Valószínűleg ugyanolyan nehezen elfogadható [Éva] számára önmagával [az érzelmeivel és a testével] sáfárkodni, mint amennyire szokatlan számára az, hogy a szellemi termék is munkának számít, és ezért pénzt lehet érte kérni.” (HORVÁTH, 2009, 185.)

A regény bővelkedik a szabadkőműves mozgalomra tett utalásokban is, amivel kapcsolatban fölmerül a kérdés: milyen viszonyban állt Kaffka Margit a páholytestvérekkel? Bár az író nő nem volt tag – nehéz is lett volna felvételt nyernie, hiszen Magyarországon ekkor még nem létezett női páholy –, szorosabb kapcsolatot ápolt a szervezettel. Mindent személyes kötődései mellett (gondolhatunk a *Nyugat* körére, Adyra vagy Osvátra, de eszünkbe juthat a szintén nagykarolyi Jászi Oszkárrel és annak feleségével, Lesznai Annával ápolt barátság is) a *Világ* című szabadkőműves napilapban való gyakori szereplései is igazolják. Néhány páholyünnepségen ugyancsak részt vett: a Martinovics páholy által 1914. február 15-én szervezett estélyen – melyet a Társadalomtudományok Szabad Iskolája, a Választójogi Liga és az Új Korszak javára rendeztek – Kaffka is fellépett többek között Ady, Bíró Lajos, Nagy Endre és Reinitz Béla társaságában (SZÜCS, 1961, 54.).

Az *Állomások* megírásával az író nő több haragost is szerzett magának, akárcsak a *Színek és évek* megjelenésekor, amikor a nagykarolyiak háborodtak föl, mert magukra ismertek a színéri figurák rajzában. Lányi Sarolta például csak „asszonyi és kisvárosi

pletykaregénynek” nevezte az *Állomásokat*, de Lesznai Anna és az édesanyja is alaposan megsértődtek. (VEZÉR-TÓBIÁS, 1969; lásd még: BENEDEK, 2020.) A személyes érintettség érezte hatását a *Nyugati* kritikai fogadtatáson is, a folyóiratban ugyanis mindössze Tóth Árpád írása volt olvasható a könyv megjelenésének idején, s a szerző figyelme inkább a következő (s egyben utolsó) regény, a *Hangyaboly* felé fordult. Kaffkát mindez nem érte váratlanul, hiszen már korábban megjegyezte egy Fenyő Miksának szóló levelében, 1916 októberében: „karácsonyra (ha Schöpflin atya nem ugrat megint) megjelenik az »Állomások« című regény új átdolgozásban; nem éppen jó, de elég érdekes könyv lesz – és Pest aprja-nagyja úgyis kövekkel fog várni a vámnál, ha felmegyek –, hogy megdobáljon és visszakergessen miatta.” (Idézi: ROLLA, 1983, 143.)

Az *Állomások* két változatának elkészültekor Kaffka már nagyobb távolságból szemlélhette korábbi társaságát, irodalmi köreit, s így a *Nyugat* körüli liezonokat is. Az igazi, „révbe érő” szerelmen és házasságon kívül egzisztenciális helyzetében is szerencsésebb fordulat következett: bár Bauer Ervinnel továbbra sem dúskálnak az anyagi javakban, 1916 elején végre nyugdíjaztatta magát, így több ideje maradt az alkotómunkára. A háborús évek azonban komoly terheket rónak a házaspárra, így az sem véletlen, hogy az 1916-ban megjelenő *Két nyár* című kisregény a nagyvárosi szegénység rajzát adja, valamint a nagypolitikának a privát szférába való betörését ábrázolja, ezáltal a hétköznapi élet ellehetetlenülését, s még inkább jellempróbáló helyzeteket mutatva be.

De Kaffka publicisztikájában is megjelenik a háborúellenesség, amit – több más íróval (köztük nyugatosokkal) ellentétben – kezdettől fogva képviselt. „Kultúra, humanitások, szépségek! Most lerántódott a lepel, s alatta vigyorog a vérivó, parázna állat. Ó, csak magamon kell kétségbeesni – csak magunkon. [...] Utálatos, ártó, szirupos gőze a tavasznak, szinte látható volt a kábult fejek körül! Egymásra néznek, az ajkuk mozog, hogy oktalan, negédes kis szavaikkal elburkolják az egyetlen, vak, akarattalan tendenciát, mely rajtunk hatalmaskodik; míg ajk ajkot keres. Hogy lehessenek húsz év múlva is egymást pusztító milliók!” – fogalmaz például a *Lírai jegyzetek egy évről* című 1914-es írásában (KAFFKA, 2008, 82.) Tudjuk, a folytatás még tragikusabb lesz, s nemcsak forradalmak, terrorok és békediktátumok következnek, hanem magánéleti sorscsapások is, amikor Kaffkát kisfiával együtt, 1918 végén, elviszi a spanyolnátha. A Vörösmarty Akadémia (melynek egyetlen női tagjává Kaffkát választották) és a *Nyugat* szerzőgárdája egyaránt képviseltette magát a temetésen, ahol Babits Mihály és Móricz

Zsigmond mondott búcsúbeszédet (ROLLA, 1983, 196.). A „végállomás” tehát egyúttal a modern magyar irodalmi berkekbe való visszatérést és a *Nyugatot* „örökös tagjává” válást is jelentette.

IRODALOM

- ADY Endre (1983) *levelei*, szerk. BELIA György, Budapest, Szépirodalmi.
- BALÁZS Béla (1982): *Napló*. 1. köt. 1903–1914, vál., szerk., szöveggond. FÁBRI Anna, Budapest, Magvető.
- BÁNHÉGYI Jób (1936): *A magyar nőírók*, Pannonhalmi Szemle, 1936/1., 24–40.
- BENEDEK Anna (2020): *Indiszkreció az irodalomban? Kaffka Margit és kulcsregényei, a Szétnék és évektől az Állomásokig* = MÉSZÁROS–PARÁDI–RÁKAI, 2020, 47–62.
- BODNÁR György (1987): *Egy hetvenéves dokumentarista kitérlet (Kaffka Margit: Állomások)*, Új Írás, 1987/9., 68–82.
- FÖLDES Anna (1987): *Kaffka Margit: Pályakép*, Budapest, Kossuth.
- FRÖCHLICHNÉ KAFFKA Margit (1908): *Kosztolányi Dezső: Négy fal között*, Nyugat, 1908. január 1., 45–47.
- GINTLI Tibor (2020): *Intertextuális kapcsolatok a Mária évei és a Bovaryné szövege között* = MÉSZÁROS–PARÁDI–RÁKAI, 2020, 9–24.
- HORVÁTH Györgyi (2009): *Kószáló nők a régi Budapesten. Nagyvárosi térhasználat és női művészet (Kaffka Margit: Állomások)* = VARGA–ZSÁVOLYA szerk., 2009, 162–190.
- ILLÉS Endre (1980): *Két vonás Kaffka Margit portréjához*, Kritika, 1980/6., 3.
- k. l.: *Művész-regények*, Budapesti Szemle, 1917, 170. köt. 305–313.
- KAFFKA Margit (1913) *Önéletrajza* = Uő., *Mária évei: Regény* [Budapest], Nyugat, 207–211.
- KAFFKA Margit (1917): *Állomások: Regény*, Budapest, Franklin.
- KAFFKA Margit (2008) *Naplói: Lúrai jegyzetek egy évről*, utószó Bodnár György, Budapest, Nap.
- MÉSZÁROS Zsolt, PARÁDI Andrea, RÁKAI Orsolya (szerk., 2020): *Kaffka 100: Tanulmányok Kaffka Margitról*, Budapest, PIM, <https://opac.pim.hu/record/-/record/PIM2357249> (Utolsó letöltés: 2021. nov. 21.)
- RÁKAI Orsolya (2009): „*Talán egész kis dolgokon múlik minden*”: *Kaffka Margit és az Állomások* = VARGA–ZSÁVOLYA szerk., 2009, 209–217.
- ROLLA Margit (1980): *A fiatal Kaffka Margit*, Budapest, MTA.
- ROLLA Margit (1983): *Kaffka Margit II. Út a révig*, Budapest, MTA.
- SZILÁGYI Judit (2008): *Osvát Ernő és a nők*, Kalligram, 2008/4., 81–89.
- SZÜCS László (1961): *Ady Endre a Martinovics Szabadkőműves pábolyban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1961/1., 53–54.
- TÓTH Árpád (1917): *Kaffka Margit új regényeiről: „Állomások”, Franklin-kiadás; „Hangyaboly”, Nyugat-kiadás*, Nyugat, 1917. november 15., 792–798.
- VARGA Virág, ZSÁVOLYA Zoltán (szerk. 2009): *Nő, tükör; írás: Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*, Budapest, Ráció.
- VEZÉR–TÓBIÁS (1969): *Vezér Erzsébet és Tóbiás Áron interjúja Lányi Saroltával*, PIM Médiatár, 1969. Ltsz. OR 0223/1.

¹ Schöpflin Aladár levele Ady Endrének, Budapest, 1908. február 29. = ADY, 1983, 435.

Für Emil rajza